

УДК 78.071.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-0926-2025-4-55-3>

Віла-Боцман Олександр Петрович
доктор філософії за спеціальністю 025 Музичне мистецтво,
доцент кафедри хорового диригування,
Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової
<https://orcid.org/0000-0002-5186-893X>

ТЕКСТ, СЛОВО І СМИСЛ: ЕСТЕТИЧНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ТА ПРАКТИКА ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ДИРИГЕНТА

У статті розглядається роль словесного тексту та мовно-інтонаційного чинника у формуванні хорової інтерпретації, окреслюється зв'язок між культурою дикції і художньою переконливістю виконання в практиці текстоцентричних диригентів. Запропоновано бачення хорового виконання як феномену на перетині музики й слова; увага зосереджена на семантиці поетичного тексту, логіці наголосів, просодії та орфоепічних нормах, що визначають ритмо-акцентну й темброво-інтонаційну організацію хорової тканини. Показано, що чітка дикція не є лише технічним приписом: вона виконує естетичну функцію, будучи засобом комунікації зі слухачем і компонентом образу; водночас наголошено на потребі балансу між артикуляційною виразністю і співучим легато, особливо в поліфонічній фактурі. Уточнено поняття «текстоцентричність» як типологічну ознаку диригентського стилю, яка проявляється на всіх етапах роботи – від аналізу партитури й вироблення єдиної орфоенії до репетиційної техніки та концертної реалізації. На матеріалі вітчизняних і зарубіжних практик схарактеризовано прийоми поєднання «активної» дикції з плавністю вокальної лінії (розподіл приголосних, подовження співучих сонорів, нюансування темпу і динаміки), а також вплив артикуляції на темброву палітру й фразування. Обґрунтовано, що варіювання ступеня розбірливості тексту є інтерпретаційним інструментом, який дає змогу формувати стилістично відповідний характер звучання – від ліричного до експресивного. Зроблено висновок, що дбайлива робота диригента над словом підвищує зрозумілість й емоційну ефективність виконання, сприяє поглибленій взаємодії зі слухачем і водночас утворює національну вокально-інтонаційну культуру; окреслено перспективу запровадження цілеспрямованих модулів із вокальної дикції в підготовці хормейстерів та розширення експериментальної бази акустичного аналізу для кількісного вимірювання розбірливості.

Ключові слова: хормейстер, хоровий текст, дикція, артикуляція, текстоцентричність, інтерпретація, інтонаційна виразність, вокально-хорова культура.

Vila-Botsman Oleksandr. Text, word and meaning: the aesthetic-interpretative component of individuality and the practice of the text-centric conductor

The article examines the role of the verbal text and the linguistic-intonational factor in shaping choral interpretation, and outlines the relationship between the culture of diction and the artistic persuasiveness of performance in the practice of text-centric conductors. The study proposes a view of choral performance as a phenomenon at the intersection of music and the word; attention is focused on the semantics of the poetic text, the logic of stress, prosody, and orthoepic norms that determine the rhythm-accent and timbral-intonational organization of the choral texture. It is shown that clear diction is not merely a technical prescription: it performs an aesthetic function, serving as a means of communication with the listener and a component of the musical image; at the same time, the need for a balance between articulatory expressiveness and a singing legato is emphasized, especially in polyphonic textures. The concept of “text-centricity” is refined as a typological feature of conducting style that manifests itself at all stages of work – from score

analysis and the development of unified orthoepy to rehearsal technique and concert realization. Drawing on domestic and international practices, the paper characterizes techniques for combining “active” diction with the smoothness of the vocal line (distribution of consonants, lengthening of sustained sonorants, nuanced tempo and dynamics), as well as the impact of articulation on the timbral palette and phrasing. It is substantiated that varying the degree of textual intelligibility is an interpretive tool that makes it possible to shape a stylistically appropriate character of sound – from lyrical to expressive. The study concludes that the conductor’s careful work with the word enhances the clarity and emotional efficacy of performance, fosters deeper interaction with the listener, and simultaneously affirms the national vocal-intonational culture; it also outlines prospects for introducing targeted modules in vocal diction within choirmaster training and for expanding the experimental base of acoustic analysis to quantitatively measure intelligibility.

Key words: choirmaster, choral text, diction, articulation, text-centricity, interpretation, intonational expressiveness, vocal-choral culture.

Вступ. Хорове мистецтво постає як синтетичний феномен, у якому смислотвірний словесний компонент органічно взаємодіє з музично-звуковою тканиною. Так, аналітика хорової інтерпретації принципово передбачає врахування статусу тексту – його семантики, ритмо-акцентної організації, орфоєпії та просодії. Уже в класичній традиції підкреслювалося, що спів є «омузичненою мовою» (вислів, традиційно пов’язаний із М. Лисенком), а отже, якість мовлення є визначальною для репрезентації авторського змісту слухачеві. У професійній практиці другої половини ХХ ст. пріоритет частково змістився в бік параметрів строю, звуковедення та тембрового балансу, що подеколи маргіналізувало роботу зі словесним шаром. Водночас на рубежі ХХ–ХХІ століть спостерігається повернення до слова як невід’ємного складника художнього образу: цей зсув корелює з інтерпретаційною поглибленістю музикознавчого дискурсу та інтердисциплінарною інтеграцією лінгвістики, семіотики й когнітивних досліджень у хорознавчу галузь. В українському виконавському контексті проблема набула особливої актуальності з огляду на посилене звернення до національної поетичної класики та сучасних авторів, а також духовних жанрів, де слово часто несе сакральну-архетиповий зміст. Відповідно, стратегічним завданням постає забезпечення максимальної семантичної прозорості та смислової адекватності словесного шару через цілеспрямовану роботу з дикцією, акцентуацією, орфоєпічною нормою та узгоджену із цим хорову звукову організацію.

Аналізуючи сучасні концертні програми, можна виокремити й тип диригентів, для яких робота над словом – стрижнева. Таких митців ми умовно називаємо *текстоцентричними*. Вони прагнуть повного злиття декламації і мелодики, ставлять чистоту дикції наріжним каменем і мінімізують власні коментарі, дозволяючи самому хоровому звучанню «промовляти» до слухача. За нашими спостереженнями, означений підхід забезпечує стилістичну чистоту й пріоритезацію авторської інтенції; водночас, за дефіциту образної насиченості зростає ризик редукції експресивності до аскетичної сухості. Проте в наш час, коли інформаційне навантаження на слухача величезне, саме осмислена словесна сторона може стати тим містком, що з’єднає виконавця й аудиторію. Отже, актуальність теми полягає в необхідності науково осмислити естетично-інтерпретаційний компонент роботи диригента з текстом, визначити оптимальні прийоми досягнення виразності слова без шкоди для музичної цілісності.

Матеріали та методи. Для досягнення мети залучено широкий спектр матеріалів: наукові праці з хорознавства, зокрема українські дослідження проблем дикції (Л. Ятло, 2008; Є. Бондар, 2005), праці зарубіжних фахівців з хорового диригування та вокальної

педагогіки (Р. Гарретсон, 1998; В. Еманн, Ф. Хааземан, 1990; Р. Гаммар, 1984 та ін.), а також практичні посібники й майстеркласи провідних диригентів. Значну методологічну основу становлять сучасні зарубіжні дослідження на перетині музикознавства й лінгвістики – зокрема, робота К. Гаук (2020), де за допомогою акустичного аналізу записів доведено вплив артикуляції тексту на характер музичного легато.

Методологія дослідження є комплексною. Порівняльний аналіз дав змогу зіставити диригентські школи щодо трактування дикції: наприклад, німецька традиція (В. Еманн, 1981) висуває вимогу гіперчіткої вимови під час хорового співу, тоді як англо-американська допускає деяке «пом'якшення» приголосних задля збереження вокальної лінії. Герменевтичний підхід дав змогу інтерпретувати конкретні виконавські практики з погляду сенсу: ми розглядаємо, як через інтонацію слова диригент «читає» публіці поетичний текст. Використано також елементи експериментального підходу: шляхом опитування хористів та слухачів з'ясовано рівень розбірливості тексту та його вплив на емоційне сприйняття твору.

Результати. У процесі дослідження стало зрозуміло, що текстоцентричність – це не просто вибір певного репертуару (наприклад, творів з важливим поетичним змістом), а цілісна стильова установка диригента. Вона проявляється на всіх стадіях роботи: при аналізі партитури диригент першочергово звертає увагу на поетичний текст, його структуру і підтекст; на репетиціях багато працює над дикцією, смисловими наголосами, правильним акцентуванням слів; у концертній ситуації прагне донести слово глядачу якнайвиразніше, інколи жертвує заради цього часткою «співучості» хорового звучання.

Описаний підхід нерідко піддають критиці за нібито надмірну буквальність, коли пріоритет декламаційності досягається ціною кантилен. Утім, емпіричні спостереження свідчать, що вербальний компонент може органічно інтегруватися у вокальну тканину за умов врахування його фонетичної специфіки. Ще Р. Гарретсон у класичному посібнику «*Conducting Choral Music*»¹ визначав артикуляцію як фізичну дію мовного апарату, спрямовану на утворення мовних звуків; у співі вона виконує функцію забезпечення зрозумілості тексту. Так, коректна техніка співочої артикуляції має системно розрізняти функції голосних і приголосних: перші транспортують основний тоновий та тембровий зміст, другі – переважно шумово-ритмічні параметри. Звідси випливає практичний імператив: диригент має забезпечувати тривале, повноголосе ведення голосних та чітке, але коротке й пом'якшене відтворення приголосних. Окреслений принцип, сформульований В. Еманном і Ф. Хааземаном («у legato голосні мають бути довгими, а приголосні – короткими й дзвінками»)², підтверджується нашими спостереженнями за практикою текстоцентричних диригентів (зокрема, М. Гобдича з хором «Київ»): навіть у повільних, кантиленних фразах артикуляційна чіткість досягається завдяки лаконічним приголосним без переривання протяжних голосних.

Однією із центральних проблем вокально-хорової методики є узгодження вимог артикуляційної зрозумілості з естетикою темброво-інтонаційної цілісності звучання. Надмірно гостра артикуляція, насамперед вибухових приголосних [п, т, к], схильна акустично фрагментувати мовленнєву послідовність і руйнувати легатність фрази. На це послідовно звертали увагу провідні практики-капельмейстери. Так, В. Еманн застерігав від «надто гострої артикуляції, що перетворює мовний апарат на різальний інструмент», оскільки вона «розсікає слова і беззастанно перериває потік звуку», підкреслюючи, що

¹ Garretson R. L. *Conducting Choral Music*. 8th ed. Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall, 1998.

² Ehmann W., Haasemann F. *Handbuch der chorischen Stimmbildung*. 3rd ed. Kassel : Bärenreiter, 1990.

особливо небажаними є надто різкі [п, т]³. Аналогічної позиції дотримувався С. Гелсі: навіть коли співакам видається, що дикцію «перебільшено», для аудиторії текст може залишатися недостатньо виразним; отже, допустиме контрольоване гіперболізування дикції за умови збереження вокальної якості. У цьому ж ключі С. Кліобюрі (King's College Choir) окреслював баланс між чіткістю тексту та співучою кантиленою як специфічну технічну компетенцію, що має формуватися цілеспрямованим тренуванням⁴.

Практичне досягнення балансу між дикційною зрозумілістю та вокальною цілісністю спирається на три взаємопов'язані напрями. По-перше, на індивідуально-групове тренування співців із формуванням «дворівневого слуху» – здатності до одночасного контролю інтонаційної точності акордової вертикалі та артикуляційної виразності мовних елементів (інтонаційно-артикуляційний моніторинг у реальному часі). По-друге, на темпову оптимізацію: надмірне пришвидшення знижує читабельність тексту, тоді як надмірне сповільнення спричиняє словесну деформацію (розтягування та втрату семантичної чіткості); так, текстоцентричний диригент методично обирає дещо стриманіший темп, ніж конвенційно прийнято, щоб забезпечити артикуляційну реалізацію без руйнування легато. По-третє, що головне, на спеціалізовану вокально-хорову техніку, цілеспрямовано прищеплену диригентом: це (а) комплекси артикуляційних вправ (ускорене інтонування складних фонетичних сполучень, канони на скоромовний матеріал), (б) уніфікація орфоепічних норм усередині колективу (єдність у вимові дифтонгів, м'якості тощо), (в) колективне дихання та координація приголосних між партіями для підвищення злитості фактури (наприклад, в акордах із різним текстом партій попередньо визначають, яка група промовляє кінцевий шиплячий приголосний рельєфніше, а яка – делікатніше, щоб уникнути «хаотичного шипіння»).⁵ У такій моделі керована дикція не руйнує, а підтримує легатність фрази: як слушно зауважував Р. Гарретсон, сонорні (приголосні [м, н, л] мають власну тривалість і можуть ефективно слугувати легатним «містком» між голосними. Це легко простежити на слові Amen: різке відсікання перед [м] породжує двоскладовий ефект «А-men», тоді як співуче подовження [м] (Ammen) забезпечує безперервність потоку⁶. Саме такий прийом послідовно рекомендують Гарретсон і Гаммар: подовжувати співучі (сонорні) приголосні на початку або в середній позиції слова для збереження плавності фрази без втрати текстової розбірливості.⁷

У практиці провідних текстоцентричних диригентів робота зі словом переходить від рівня суто механічної зрозумілості до рівня художньої виразності: дикція функціонує як параметр інтерпретації, керований відповідно до стилю, жанру та драматургії твору. У духовному репертуарі (богослужбові гімни) зазвичай культивується максимально природна, м'яка артикуляція з пріоритетом безперервності звукового потоку; приголосні свідомо згладжуються, формуючи відчуття молитовної зосередженості. Натомість у драматичних опусах, особливо сучасного письма з експресивним текстом, диригент може інтенсифікувати дикційний рельєф – застосовувати цілеспрямовано загострену вимову та підкреслену атаку приголосних – щоб посилити драматичний імпульс. Отже,

³ Ehmann W. Die Chorführung. Bd. 2. 6th ed. Kassel : Bärenreiter, 1981.

⁴ Daugherty J. F. On the acoustical effects of unified vowel production in choral singing. *International Journal of Research in Choral Singing*. 2018. Vol. 6, № 2. P. 39–63.

⁵ Бондар Є. Хорова артикуляція в контексті надекспресивного інтонування. *Київське музикознавство*. 2005. Вип. 17. С. 24–34.

⁶ Garretson R. L. Conducting Choral Music. 8th ed. Upper Saddle River, N.J : Prentice Hall, 1998.

⁷ Hammar R. A. Pragmatic Choral Procedures. Metuchen, N.J. : Scarecrow Press, 1984.

ступінь розбірливості тексту є змінною величиною інтерпретації: від «кожна літера як на долоні» до контрольованого «занурення» слова в темброве середовище, коли цього потребує задум. Така пластичність дикційної стратегії набувається досвідом і спирається на тонке стилістичне чуття.

До аналізу варто залучити національно-стильову специфіку. Українська хорова культура історично зорієнтована на кантіленність і м'яку темброву палітру, що неодноразово фіксувалося в зарубіжній рецепції («ліризм українського хорового звуку»). У межах такої естетичної парадигми надмірно агресивна дикція тривалий час сприймалася як стилістично чужорідна, що в окремих практиках призводило до редукції словесної виразності. Нині ж постає завдання переосмислити баланс: повернути слову належну структурно-семантичну вагу, не втрачаючи темброво-інтонаційної безперервності, притаманної українському співові.⁸ Показові в цьому сенсі ансамблі автентичного співу, де поєднано високу лексико-фонетичну розбірливість із природною кантіленною пластикою: так, у виконанні Львівського муніципального хору «Гомін» у народному репертуарі кожна фонема артикулюється рельєфно, водночас не створюючи ефекту «сухості», оскільки органічно вплетена в традиційну манеру інтонування. Отже, дикція є інтерпретаційним параметром, що дозується з огляду на стиль і задум: від максимальної артикуляційної прозорості до м'якого «занурення» слова у звукообраз – залежно від художньої мети.⁹

Узагальнюючи практику текстоцентричних диригентів, можна виокремити низку методичних рішень, що забезпечують артикуляційно-семантичну виразність.

1. Уніфікація орфоепічних норм колективу. Диригент наперед установлює регламент вимови фонем і алофонів (наприклад, відсутність оглушення кінцевих приголосних відповідно до норм української мови; особливості вимови голосних та приголосних у творах з текстом на іноземних мовах, зокрема таких звуків, що відсутні в українській мові). Така стандартизація усуває розбіжності й формує єдину мовно-інтонаційну модель хору.

2. Просодійне структурування партитури (сміслові акцентування). У процесі розучування в кожній партії фіксуються точки логічного та фразового наголосу, а також другорядні елементи. Це дисциплінує інтонаційно-мелодичну лінію мовлення: значущі слова підкреслюються динамічно й темброво. Метод критичний у поліфонічних фактурах із різнотекстовими лініями, де потрібно забезпечити перцептивну домінанту основного змісту в кожний момент звучання.

3. Артикуляційні комплекси та співані скоромовки. Відродження роботи зі скоромовним матеріалом пояснюється її ефектом зняття гіпертонусу артикуляційного апарату. Типова схема розспівки: короткі речитативні формули на одному звуці з ритмічним повторенням заданої фрази керівника, далі – поступове введення висотності. Це виробляє ритміко-артикуляційну дисципліну й звичку підтримувати тонус язика та губ у співі (особливо актуально для навчальних хорів).¹⁰

⁸ Бондар Є. Надекспресивне інтонування: типологія виконавських засобів. *Музичне мистецтво і культура: Науковий вісник Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової*. 2005. Вип. 6, Ч. 1. С. 269–280.

⁹ Цюряк І., Чернишова А. Хорове мистецтво – виклики сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74, № 2. С. 142–151. DOI: 10.24919/2308-4863/74-2-22.

¹⁰ Ятло Л. Специфіка співацької артикуляції і дикції в роботі з дитячим хором. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2008. Вип. 25. С. 98–104.

4. Робота з поетичним перекладом (за потреби). Попри академічну норму виконання мовою оригіналу, у просвітницьких або місіонерських форматах допускається інтеграція паралельного українського тексту з дотриманням стилістичної адекватності. Мета – підвищити семантичну доступність без компромісів у звуковій естетиці.

5. Кінетична підтримка дикції (жест і міміка як інтерпретаційний інструмент). Диригентська жестикуляція кодує артикуляційні інструкції: короткі, пружні імпульси сигналізують посилення рельєфу приголосних; плавні дугоподібні траєкторії – пріоритет легато на голосних. Додаткова візуальна артикуляція (беззвучне формування слів губами) істотно підвищує синхронію дикції між партіями.

Отже, текстоцентричний підхід постає як комплексна система методів, що вимагає від диригента додаткових організаційних і технічних зусиль, проте забезпечує відчутне зростання комунікативної ефективності виконання та стабільну якість словесної виразності.

Емпіричні дані засвідчують, що акцент на слові підвищує художню переконливість хорового виконання. Наше опитування постійних відвідувачів хорових концертів показало: більшість респондентів відзначають кращу рецепцію твору за умови зрозумілості тексту, тоді як приблизно кожний п'ятий слухач задовольнявся насамперед «відчуттям» музики. Серед відкритих відповідей домінують формулювання на кшталт «слово ожило в музиці», «слова молитви пройняли до мурашок», що підтверджує інтуїцію текстоцентричних диригентів: вербальний компонент є потужним носієм емоції та смислу, і його виразне донесення істотно підсилює естетичний ефект. Історично близькою є норма української церковної традиції: спів повинен бути таким, щоб кожне слово молитви було зрозумілим навіть неписьменному слухачеві. У секулярному контексті цей принцип трансформується у вимогу комунікативної прозорості: хорова інтерпретація має «дотукуватися» до аудиторії, а слово – найпростіший і водночас надійний місток.

Водночас результати зарубіжних студій нюансують проблему: пересічний слухач не декодує кожну словоформу, а насамперед сприймає інтегральний настрій і смислові домінанти. Експерименти щодо розбірливості лексики в хоровому співі продемонстрували, що повна словесна транспарентність досягається рідко, особливо в багатоголосих фактурах; однак це не знижує естетичного задоволення за умови, що ключові фрази зрозумілі, а музична тканина підтримує емоційний меседж.¹¹ Інакше кажучи, музика і слово мають діяти синергійно, доповнюючи одне одного.

З практичного боку це означає, що текстоцентричний диригент не допускає ситуації, коли дикція «руйнує» музику: він радше пожертвує мікрорівневою чіткістю другорядних складів, зберігаючи динамічну хвилю, легатність і цілісність форми. Як слушно резюмує Дж. Маршалл, «публіка все одно не розбере кожного слова; наше завдання – щоб вона зрозуміла посил твору і відчула емоцію».¹² Отже, переконливість виконання зростає там, де диригент вибудовує баланс між словесною зрозумілістю та музичною виразністю, пріоритезуючи комунікацію змісту.

Висновки. Отримані результати засвідчують, що вербальний компонент хорової музики має визначальний статус у конструюванні художнього образу, а культура роботи з текстом формує суттєву ознаку індивідуального стилю диригента. Текстоцентричний підхід демонструє високу ефективність у підвищенні переконливості виконання:

¹¹ Daugherty J. F. On the acoustical effects of unified vowel production in choral singing. *International Journal of Research in Choral Singing*. 2018. Vol. 6, № 2. P. 39–63.

¹² Hauck C. Text articulation and musical articulation in choral performance: a case study. *Music & Practice*. 2020. Vol. 6. DOI: 10.32063/0608.

ансамбль, що чітко артикулює та семантично фразує текст, впливає на емоційну сферу та когнітивне сприйняття слухача безпосередніше. Оптимального результату досягають ті керівники, які знаходять збалансовану взаємодію слова і звуку: словесна дикція не суперечить вокальній природі хорового співу, а підсилює її виразові можливості. Реалізація такого балансу передбачає високу вокально-технічну компетентність співців і тонке інтерпретаційне чуття диригента.

Наукова новизна дослідження полягає в введенні в обіг поняття «текстоцентричність диригента» та обґрунтуванні його евристичної цінності для типології диригентських моделей. Уперше послідовно проаналізовано методи роботи з текстом на всіх етапах – від аналітичного розбору партитури до концертної реалізації – у зв'язку з естетичним результатом. Показано, що дикційна виразність функціонує не лише як інструмент зрозумілості, а і як художній прийом, здатний моделювати характер твору. На підставі висновків запропоновано інституціональну рекомендацію: включити спеціальний курс / модуль із вокальної дикції до програм підготовки хорових диригентів в Україні з метою підвищення мовленнєвої культури хору та рівня інтерпретаційної майстерності.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розширенням експериментальної бази: (1) залучення акустичного аналізу записів українських хорів для кількісної оцінки розбірливості тексту; (2) вивчення міжмовних впливів (латина, церковнослов'янська, англійська тощо) на інтонаційно-просодичну організацію співу українських колективів; (3) історичний зріз – еволюція підходів до тексту від доби Миколи Лисенка й Олександра Кошиця до сьогодення. Окреслені напрями доповнять розуміння феномену текстоцентричності та сприятимуть виробленню практичних рекомендацій. У підсумку йдеться про утвердження високої вокально-хорової культури, у якій слово і звук зливаються для найбільш повного втілення художнього змісту. В українській хоровій традиції, багатій на поетичність, такий підхід є природним і необхідним інструментом збереження самобутності в умовах сучасного культурного ландшафту.

Література

1. Бондар Є. Надекспресивне інтонування: типологія виконавських засобів. *Музичне мистецтво і культура: Науковий вісник Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової*. 2005. Вип. 6, Ч. 1. С. 269–280.
2. Бондар Є. Хорова артикуляція у контексті надекспресивного інтонування. *Київське музикознавство*. 2005. Вип. 17. С. 24–34.
3. Цюряк І., Чернишова А. Хорове мистецтво – виклики сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74, № 2. С. 142–151. DOI: 10.24919/2308-4863/74-2-22.
4. Ятло Л. Специфіка співацької артикуляції і дикції в роботі з дитячим хором. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2008. Вип. 25. С. 98–104.
5. Daugherty J. F. On the acoustical effects of unified vowel production in choral singing. *International Journal of Research in Choral Singing*. 2018. Vol. 6, № 2. P. 39–63.
6. Ehmann W. Die Chorführung. Bd. 2. 6th ed. Kassel : Bärenreiter, 1981.
7. Ehmann W., Haasemann F. Handbuch der chorischen Stimmführung. 3rd ed. Kassel : Bärenreiter, 1990.
8. Garretson R. L. Conducting Choral Music. 8th ed. Upper Saddle River, N.J. : Prentice Hall, 1998.
9. Hammar R. A. Pragmatic Choral Procedures. Metuchen, N.J. : Scarecrow Press, 1984.
10. Hauck C. Text articulation and musical articulation in choral performance: a case study. *Music & Practice*. 2020. Vol. 6. DOI: 10.32063/0608.

Дата надходження статті: 27.10.2025

Дата прийняття статті: 25.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025

